

Intervjuu Kristiina Rossiga

Hiljuti möödunud tähtpäeva puhul esitas Kristiina Rossile Oma Keele toimetuse palvel mõne tema töövaldkondi puudutava küsimuse Külli Habicht.

3. juunil 2015 tähistas oma 60. sünnipäeva mitmekülgne ja tunnustatud filoloog – keeleteadlane, tõlkija ja eestikeelse Piibli tõlkeloo uurija, tekstoloog ja publitsist Kristiina Ross. Ta lõpetas 1978. aastal Tartu ülikooli, kaitses kümme aastat hiljem kandidaadiväitekirja viisiütlevast käändest läänemeresoome keeltes ning on pikka aega uurinud piiblitõlke küsimusi. Kristiina Ross on üks eesti keele teadusliku grammatika (EKG) ja „Eesti keele käsiraamatu” autoreid. Tema paljutahulist erialast tööd on aastal 1996 väärtustatud

Eesti Vabariigi teaduspreemiaga ning 2007. aastal maineka Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinnaga, 2003. aastal on talle antud Valgetahe 4. klassi teenetemärk. Alates ülikooli lõpetamisest, seega juba 37 aastat, töötab Kristiina Ross Tallinnas eesti keele instituudis (varem Keele ja Kirjanduse Instituut). Ta on umbes 150 publikatsiooni autor, kes on lisaks teadustulemuste avaldamisele pidevalt ja põhimõttekindlalt sõna võtnud ka kultuuriloo mõtestamise ja teaduskorralduse küsimustes.

- **Millal hakkasid huvi tundma keelte vastu? Missugused on kodu ja kooli mõjud Sinu humanitaarhuvi tekkimisel? Kes on olnud Sinu põhilised suunajad ja õpetajad?**

Huvi keelte ja eri kultuuride vastu tekkis keskkooli aegu. Millest täpsemalt see tärkas, ei oskagi öelda. Kõigepealt hakkasin õppima prantsuse keelt, mida tol ajal keskkoolis meil kuskil ametlikult ei õpetatud. Ülikooli läksin õppima soome-ugri keeli. Tollase soome-ugri keelte kateedri juhatajaks oli professor Paul Ariste, rahvusvahelise mainega mitmekülgne, sõbralikult

suhtlemisaldis ja nakatav teadlane, kes lisaks oma üldkeeleteaduslikele ja fennougristikateadmistele oli uurinud kümneid pisikultuure, vadjalaste ja Eesti juutide omast Laiuse mustlaste ja baltisakslasteni. Lisaks Euroopa suurtele kultuurkeeltele, mida Ariste loomulikult valdas, tundis ta ka kõigi nende pisikultuuride kandjate keelemurdeid. Teine vägev polüglott, kelle juures õppisin, oli Pent Nurmekund. Nurmekunna seosed ülikooliga olid keerulisemad ja tähtsaid tiitleid tal polnud, aga tema käe all tegutses orientalistikakabinet, kus sai õppida idamaade keeli. Tema firmamärgiks oligi just orientalistika, sest sellega kusagil mujal Eestis ei tegeldud, ehkki tegelikult oskas Nurmekund väga paljusid keeli. Polegi võimalik öelda, kui paljusid, on pakutud, et neid võis olla 60 või 80. Igatahes väga põhjalikult tundis ta näiteks ka germaani ja romaani keeli. Tema juurde orientalistikakabinetti tuli lihtsalt sisse astuda ja küsida, kas seda või teist keelt saab õppida. Ja enamasti sai. Mina õppisin tema juures peamiselt heebrea keelt, õige pisut ka vanakreeka ja klassikalist araabia keelt.

- **Kui paljudes keeltes Sa loed ja missugustest keeltest oled eesti keelde tõlkinud? Missugune on südamelähedasim võõrkeel ja -kultuur?**

Ariste või Nurmekunnaga kaugeltki võrreldavat polüglotti must pole. Enam-vähem loen ehk viies-kuues keeles, vajaduse korral ja suure hädaga võib-olla veel teises viies või kuues. Aga päriselt aru saan ainult eesti keelest. Võõrkeeles loetu võib tunduda mõistetav ning sellest on võimalik teistele rääkida ja koguni kirjutada. Aga kui tahan mõnd võõrkeeles loetud mõtet ise edasi mõelda, et see n-ö enda omaks teha, pean selle eesti keelde tõlkima. Südamelähedasim on küllap vanaheebrea keel ja kultuur, sest olen sellega nii pikka aega otsesemalt või kaudsemalt tegelnud. Ent siingi on kõige huvitavam lugeda just Vana Testamendi tõlkeid – erinevaid eesti versioone, aga ka teistesse keeltesse eri aegadel tehtud tõlkeid – ja neid siis originaaliga võrrelda.

- **Oled pikka aega tegelnud piiblitõlke temadega. Kuidas on piiblitõlkelugu viimase paarikümne aasta jooksul arenenud?**

Piiblitõlkelugu on viimase paarikümne aasta jooksul arenenud väga jõudsalt. See on igati mõistetav, arvestades, et nõukogude okupatsiooni ajal oli igasugune usundilooline temaatika tõsise uurimisobjektina ametlikult

taunitud. Nüüd on tulnud vahepealne uurimispaus lihtsalt tasa teha. Varasematest uurimustest andis hea ülevaate Toomas Pauli „Eesti piiblitõlke ajalugu” (1999). Sealt tuleb selgesti esile, kuhu omal ajal pooleli jääd. Viimase paarikümne aasta jooksul on piiblitõlkelugu ja sellega seonduvaid distsipliine intensiivselt arendanud Tartu ülikooli teoloogid ja filoloogid, rahvusarhiivi spetsialistid ning eesti keele instituudi piiblitõlke ajaloo uurimisrühm. Teaduslikku käibesse on toodud varem peaaegu uurimata 17. ja 18. sajandi tõlkeversioone ja muid arhiivimaterjale, kõrvutatud vanu tõlkeid originaaltekstide ja teiste kultuurilooliselt oluliste tõlgetega ning avastatud igasuguseid põnevaid seoseid. Mõningase ülevaate sellest annab eesti keele instituudi eesti piiblitõlke ajalooline konkordants (<http://portaal.eki.ee/piibel>), kus on võimalik kõiki neid vanu tõlkeid lugeda ja omavahel salmhaaval võrrelda ning saab ka ülevaate toleaegete tõlgete sõnavarast.

- **Millele oled praegu keskendunud ja kuidas praegune uurimistöö seostub Sinu varasemate uurimisteedadega? Mis on parasjagu töölaual pooleli?**

Praegu uurin 17. ja 18. sajandi kirikulaulutõlgete keelt. Kirikulaulud olid piibli kõrval tol ajal teine tähtis žanr inimeste mõttemaailma kujundamisel. Võib-olla isegi tähtsam kui piibel, sest piiblist ei saanud kehva haridusega talurahvas eriti palju aru ja tõenäoliselt seda ise peaaegu ei loetudki. Kirikulaulud olid aga lihtsakoelisemad ja mõeldudki kõigile koguduseliikmetele kaasaulmiseks ja kaasamõtlemiseks. Tekstid olid lodusalt rütmistatud ja riimi pandud, enamik viise olid kergesti lauldavad, nii et mingi osa lauludest kulus kõigile pähe. Ja sedasi mõjutasid need saksa keelest tõlgitud laulud eestlaste keelt ja kogu arusaama maailma asjadest palju laiemaltki. Pealegi anti lauluraamatuid kordustrukkides hulgaliselt välja ning need olid ka lugemisvarana ilmselt populaarsed. Päheõpitud tekstide järgi oli viletsat lugemisoskust kergem järele aidata, nii et arvatavasti toetasid lauluraamatud muu hulgas jõudsalt ka lugemisoskuse levikut. Püüan nende vanade kirikulaulutekstide keelt võrrelda meie regivärsilise rahvalaulu keelega. Regivärsiline rahvalaul esindab eesti genuinset, suulise pärimuse teel edasi kandunud kultuuri. Regilaulu ja kirikulaulu tekstide ja keele võrdlemine aitab loodetavasti mõista, kuidas muutus eestikeelne mõttemaailm üleminekul suulisest pärimuskultuurist kirjalikku, euroopalikku kultuuriruumi.

- **Kuidas hindad eesti vana kirjakeele uurimise hetkeseisu? Missugustest allikapublikatsioonidest või uurimustest selles vallas enim puudust tunned?**

Vana kirjakeele uurimise hetkeseis on igati hea. Tänu sellele, et kirja- keelega on viimastel kümnenditel tegelnud eri vaatenurgast keeleteadlased, ajaloolased, teoloogid, kirjandusteadlased ja arhiivspetsialistid ning et seda on uuritud eri keskustes, on üldine pilt rõõmustavalt mitmekesine ja paljulubav. Kõige enam ootan praegu Tartu ülikoolis Sinu eestvedamisel juba pikka aega viimistletava Heinrich Stahli sõnaraamatu ilmumist.

- **Iga teadlase elus on tipphetki, mil tundub, et just nende nimel on tasunud vaeva näha. Missugused on Sinu senises teadlasekarjääris sellised helgeimad momendid? Missugusest oma teaduspublikatsioonist ja/või selle eeltööst oled ise kõige rohkem rõõmu tundnud?**

Kõige kirkamana meenuvad meie esimese, 1739. aasta trükipiibli Vana Testamendi mustandkäsikirja avastamine ja mõned seigad 17. sajandi lõpust pärineva, Adrian ja Andreas Virginiuse tõlkeks peetava Vana Testamendi tõlkekäsikirja avastamisretkelt. Vanu käsikirju ja tõlkeid ei saagi ju päriselt avastada. Nende avastamine on alati taasavastamine, või õigemini avastamine iseenda jaoks. Keegi on need kunagi kirja pannud ja hiljem on teadmine nende kohta mõnda aega vähemalt mingis ringkonnas olemas olnud. Aga millegipärast osa tekste ja ka nendega seonduvad teadmised unustatakse. Siis saabki neid uuesti „avastada”. Esimese trükipiibli mustandkäsikirjale sattusin juhuslikult, hoopis muude tekstide jälgi ajades. Kui käsikirja lugedes taipasin, et tegemist peab olema ilmunud tõlke mustandversiooniga, tahtis hing erutusest kinni jääda. Hiljem selgus, et vihjeid sellise käsikirja olemasolule siin-seal teaduskirjanduses leidis, aga ega see esimese üllatuse võlu ei vähendanud. Niinimetatud Virginiuste tõlke lugu aga alles ootab taasavamist. Hakkasin selle tõlkega tegelema umbes viisteist aastat tagasi, aga mida enam selle kohta selgub, seda segasemaks ja põnevamaks asjad lähevad. Rõõmustavaid hetki on olnud ka kõigi teiste uuritud tõlgetega seoses. Ja muidugi on alati tore, kui ootamatult taipad, kust ja kuidas mõni tänapäevane keelend või mõiste on oma alguse saanud. Näiteks paar aastat tagasi tuli välja, et Andrus Kiviräha „Ussisõnades” esinev kummaline tegelane põhja konn, kelle Kivirähk on üles korjanud F. R. Kreutzwaldi muinasjuttudest, on oma alguse saanud

arvatavasti 1656. aasta kirikulauluraamatust. See oli esimene värsistatud ja riimi pandud tõlge ja sobivaid riime otsides leiutasid tõlkijad tegusõnavormi *on* riimiks kuradi sünonüümi *põrgu konn*. Tõlke kriitikud väitsid, et *põrgu konn* kõlab pigem koomiliselt kui hirmuäratavalt ja hiljem visati see väljend kirikulauludest välja, aga rahvapärimuses jäi sellenimeline tegelane ilmselt edasi elama ning moondus hiljem Kreutzwaldi muinasjuttudes põhja konnaks.

- **Kui anda vaba voli fantaasiale ja mõelda näiteks mõnele olulisele vanale eestikeelsele allikale, mis on tänaseks leidmata, siis missuguse raamatu või käsikirja Sa tahaksid leida ja miks?**

XVI sajandist oleks üliväga põnev leida veel mõni ükskõik kui lühike ja juhuslik kirjapandud lausegi. Näiteks Jüri Kivimäe leidis ligi kakskümmend aastat tagasi terve eestikeelse kirja ja see pakub uurijaile tänini mõtlemisainet. XVII sajandist oleks leidmisväärset juba nii palju, et siin ei oska mingit pingerida teha. Vanade allikate leidmine on pealegi rohkem ajaloolaste ja arhiivitöötajate rõõm. Filoloogina loodan pigem avastada seoseid juba leitud tekstide vahel.

- **Kuidas suhtud keelekorralduse vajalikkusesse nii minevikus kui ka tänapäeval?**

Ilma keelekorralduseta saab hakkama ainult surnud keel. Iga elus keel korraldub paratamatult kogu aeg. See võib toimuda iseregulatsiooni teel, kui üht- või teistviisi mõjuka ringkonna keelekasutust püütakse teadlikult või ebateadlikult jäljendada, mõne teise seltskonna oma jälle vältida. Keelekasutust võidakse aga ka sihipäraselt korrastada ja suunata. See saab edukas olla ainult piiratud ulatuses ja suunamine peab muidugi olema arukalt põhjendatud. Väikese elanikkonnaga riigi riigikeel, nagu eesti keel on, vajab riiklikku korraldamist ja kaitset juba sellepärast, et iseregulatsiooni tulemusel võidaks eesti keel kui kulukas ja tülikas suhtlemisvahend lihtsalt kõrvale visata ja inglise keelele üle minna. Aga keelenormid on hädavajalikud ka näiteks elujõulise ilukirjanduse toimimiseks. Normide piire kombates ja teadlikult norme lõhkudes on võimalik huvitava ja omapärase keelekasutusega mõnikord eriti tiheda sisuni jõuda, aga seda saab teha ainult siis, kui need normid on olemas. Nii et mulle keelenormid meeldivad ja hindan nii inimesi, kes n-õ ametlikke ehk

õigekeelsussõnaraamatu norme tunnevad ja nende järgi keelt kasutavad, kui ka neid, kes normidega teadlikult katsetavad. Keele elujõu huvides on muidugi oluline ka eri allkeelte areng. Nii et vaatlusobjektina on põnev nendegi inimeste keelekasutus, kes kehtestatud norme ei tunne. Ja normidest kinnipidamise nõudmisega ei tohi liiale minna. Igal pool ei peagi kasutama normitud kirjakeelt. Küll aga peaks oma emakeele normide tundmine kuuluma haritud inimese teadmiste hulka.

- **Mida soovivad kooliõpilasest keelehuvilisele, kes praeguses tehnokraatlikus maailmas ei julge ühiskondliku arvamuse survele ehk eesti keele uurija elukutsele mõelda? Missugused on need huvitavad keelteaduse valdkonnad, millega juba koolipõlves tegelema hakata?**

Kindlasti tasuks varakult õppida keeli. Inglise keel jääb praegu vist juba n-õ õhust kõigile külge, aga tasuks õppida ka mingit vähetuntud ja teistsuguse ehitusega keelt. Muidu võib kergesti tekkida arvamus, et maailm ongi selline, nagu see läbi tänapäeva inglise keele paistab, ja eesti keel lihtsalt ei saa maailma kirjeldamisega nii hästi hakkama nagu inglise keel. Aga erikeelsed maailmad on erinevad ning see just teebki keelte tundmise põnevaks. Eesti keelega tasuks tegelda sellepärast, et nagu kõik teisedki keeled, on eesti keel täiesti ainulaadne. Aga kuivõrd eesti keele kõnelejaid on nii vähe, on selle oskamine ja uurimine tõeline äravalitute privileeg. Praktilisema meelelaadiga noored inimesed võiksid eesti keele vastu huvi tunda infotehnoloogia vajadusi silmas pidades. Selles, kuidas arvutile erinevaid keeli õpetada, on muidugi palju universaalset ja igat asja pole vaja eesti keele jaoks uuesti leiutama hakata. Kuid eesti keeles on nähtusi, nagu näiteks meie kolm völdet või keeruline käänete süsteem, mida enamikus teistes keeltes pole. Sel alal võiks eestlastel olla pakkuda huvitavaid avastusi ka üldise keeletehnoloogia jaoks. Selleks et arvutit paindlikult eesti keeles suhtlema õpetada, peab eesti keelt väga põhjalikult tundma, nii et võõra emakeelega inimesed ei saaks seda teha.

Suur tänu, veel kord palju õnne ning jätkuvat uurimis- ja loomisrõõmu!